

Elämän kuva virtaa — kuka pärjää pyörteissä

HEIKKINEN, Kalle (toim.): Elämää kuvavirrassa. Televisio suomalaisissa elämäntavoissa. Oy Yleisradio Ab. Tammi. Helsinki 1989. 214 s. (kuvaliite 14 s.)

"Julkisuudella, mielipidekyselyillä, viestinnällä ja in formaatiolla olisi dramaattinen vaikutus, jos olisimme varmoja, että vastakohtana on olemassa autenttinen ihmisluonto, autenttinen sosiaalinen olemus tarpeineen ja tahtoineen, arvoineen ja päämäärineen. Näin voitaisiin asettaa radikaali vieraantumisoongelma. Tätä traditiонаalinen kritiikki on ilmaissutkin. (Teoksessa: Baudrillard, Jean: Selected Writings. The Implosion of the Social in the Media. Ed. and intr. by Mark Poster. Cambridge & Oxford 1988.)

Viestintäyhteiskunnan käsite on Yleisradion elämäntapaprojektin tarpeellisuuden perusteluna. Sen nähdään tuottavan oleellisesti uutta viestinnän ja yhteiskunnan suhteeseen. Viestintäyhteiskunta on viestinnän kyllästämä kuten työyhteiskunta työn tai kulutusyhteiskunta kulutuksen. Mutta mitä "oleellisesti uutta" nousee päivänvaloon ja miksi? Tiedonintressiä valotetaan toteamalla, että yleisradioyhtiö "tarvitsee pitävää tietoa tästä ajasta" eli tietoa yleisöstään palvelukseensa ohjelmistollaan yleisöään. Kyse on nykyään muutoinkin kulttuurintutkimuksessa suosittua reseptiotutkimuksesta, jossa tulkitaan tuotteiden vastaanottoa tuotantosysteemiä silmälläpitäen.

Elämää kuvavirrassa on jatkoa *Kymmenelle esseelle elämäntavasta* (1986). Ja jatkoa myös seuraa. Hankkeeseen on värvätty joukko "johtavia", "nuoria" ja "omia" tutkijoita — tähän asti yhtä vaille kaikki miehiä.

Mistä oikeastaan on kyse, kun TV:n katselu nähdään osana katsojien elämäntapaa, jota tulkitaan luokka- ja kulttuurimaun (Hyvän Maun) käsittein? Julkisuuden tuottama elämä tulkitaan julkisuudesta yksityisyyteen välittyneenä ja nostetaan takaisin julkisuuteen ikään kuin yksilöiden omana, osana kunkin sosiaalista asemaa ja yhteiskunta- ja kulttuuripoliittista toimintatapaa, mutta myös persoonallista kokemusta. TV-politiikkaan kuuluu sen näkeminen "puhtaaseen" ja "viattomaan" katsojan sisäiseen mailmaan ulkoisesti tunkeutuvana: se viettelee katsojan osaksi itseään tuhoten arvostusten ja arkielämän "aitouden". Ei ainoastaan persoonallinen ole poliittista, vaan myös poliittinen on persoonallista.

Prologissa Kalle Heikkinen ideaalittyyppitelee katsojakuntaa. Osalle katsojia TV on ihmekapine kuin "Troijan puuhevon" tai tulivuori joka näyttää harmittomal-

ta, mutta valaa kuin laavaa arvaamatonta ainesta sisustaan katsojan päälle. Katsominen vangitsee, vaikka siihen liittyy "tunne, että aika pitäisi käyttää johonkin hyödyllisempään". Siksi sen vaikutuksia pelätään. Toiselle osalle katsojakuntaa TV-tarjonta on taivaskanavien vaihtoehtoihin nähden pelkästään pitkästyttävää. Ja on myös niitä katsojia — ainakin ideaalivähemmistö, joka voidaan asettaa optimaaliseksi malliksi — joille TV valikoiden tarjoaa ajankohtaistietoa, laatuviidettä ja kulttuuria. Tämä tyypittely, jossa TV toimii samastuksen, torjunnan ja valikoinnin kohteena, on lähtökohdanna tulkinnalle rationaalisen informaatioyhteiskunnan myyttiin pohjautuvasta viestinnän ja yhteiskunnan elämäntapasuhteesta. Sen mukaan viestintädemokratian virta sosiaalista joukot ja moralisoimalla kohottaa yhteiskunnan kulttuurista tasoa.

Toisenlaiseen tulkintatilaan tultaisiin, jos joukkoviestintä nähtäisiin merkkien ja stereotyyppien leikkinä hyperreaalisen simulaatiovirran kalvossa, jossa joukot simuloivat viestinnän tuottamia malleja leikitellen niillä. Ilman "joukkoja" ei ole "joukkoviestintää".

Samastuksen ja torjunnan strategioista käsin TV kohdataan ja koetaan perheen peilinä, joka heijastaa perheen vuorovaikutussuhdetta, tai jopa perheenjäsenenä tulkittaessa perhettä Juhani Ihanuksen tavoin "joustavasti kietoutuneena" tai "strukturoiduneesti yhtenäisenä". Televisiosta kertominen nähdään osana "perheen kertomusta".

J. P. Roosille televisio on elämäntapojen erottelun väline, kun elämäntavat perustuvat luokka- ja kulttuuri-ryhmittelyn määrittämiin ominaisuuksiin. Yhdistämällä TV:n katselun haastateltujen "suuren murroksen" pariskuntien koulutus-, ammatti- ja perhe-elämäkertoihin Roos etsii selitystä elämäntavan perusratkaisuille. Mutta kulttuuriset "ominaisuudet" habitusmääreineen muodostuvat varsin normatiivisiksi ja staattisiksi.

Viestintäyhteiskunnan näkökulmasta olisi katseluasenteen selitettävä luokka-asemaa kulttuuripääoman hallintana. Roosin asetelma pitäytyy vanhassa yhteiskuntamallissa, koska "annettu" luokka-asema pikeminkin selittää TV:n katselutapaa. "Rahvaanomaisuus" selittää samastavan ja lumoavan katselutavan, keski-luokkaisuus torjunnan ja ahdistuksen ja yläluokkaisuus valikoinnin vapauden, joka vaihtelee asketismista "melkeinpä proletaariseen, valikoimattomattomaan TV:n katsomiseen" (sallivuuteen ja suvaitsevaisuuteen) ja voimakkaaseen erottelujen tekoon. Luokka-asemien kiteytymättömyys selittää sitä, että TV yhä useammin samanaikaisesti hallitsee elämää ja uhkaa elämänhallintaa, mutta myös toimii tyylillisten erottelujen välineenä.

Kirjoittajat kantavat huolta viestinnän ideaalisesti

sivilisoivasta tehtävästä sosialisatioinstituutiona, joka ei näytä demokraattisesti ylevöittävänsä kaikkia. Yleisöjen eriytyminen kanavasukkuloinnin ansiosta lisää mahdollisuuksia valita niin "laatu" kuin "roskaakin". Tulevaisuuden vaihtoehdoilta näyttävät katsojajamassojen sulautuminen tv-todellisuuteen ja pienten "henkistä kypsyttää" edellyttävien valikoivien erikoisyleisöjen synty. Mutta tämäntyyppisessä asennetutkimuksessa tärkeä seikka tulee esin Grönholmin ja Nikulan käsitellessä suomenruotsalaista TV:n katselua. Mitä korkeampi sivistystaso sitä suurempi selittämistarve – vastauksissa osataan korostaa arvioitua sosiaalista suotavuutta (kulttuuri- ja yhteiskuntakriittisyyttä), mutta haluttaessa tehdään viihteestä – kansainvälisestä "laatuviihteestä" ja jopa "roskasta" hyve. "Rahvaanomaiseen" malliin taas ei ylhäältä osoitettu artistisen moderni kritiikki pure, jos elämänhallinta on TV:n "lumoa" rentoutumisena ja aistinautintona, jota perustellaan juuri sillä että "ei tarvi lukee eikä syventyä". Tutkija (Roos) joutuu tekemään tunnustuksen: "... kirjoittaja, jonka oma televisiosuhde on sekoitus huolestuneisuutta, rajoittamista ja uteliaisuutta, ei voi välttää osoittelua ja moralisointia". Asennetutkimus paljastaa myös tutkijan normatiiviset asenteet.

Ilkka Heiskanen luonnehtii TV:n mystistä merkitystä katsojien persoonallisuuden ja psyykkisten prosessien heijastajana ja arkielämän objektivoinnin, mutta myös uudelleenjäsentämisen välineenä. TV:n katselu on Heiskanen mukaan katsojasubjektin "skoopin" ja "invokatorisen" vietin toteuttamista (haluna nähdä/tulla nähdyksi ja kuulla/tulla kuulluksi). Heiskanen antaa ymmärtää, että "puhdas psyykinen katselutyö" tapahtuu "skoopin kentän" ja "sisäsyntyisen" viettitoiminnan välittömänä yhteytenä. Katsoja sulattaa itseensä transferenssiprosessin välittämiä signaaleja, joille löytää vastineen itsestään. Toiselta puolen myös ohjelmatuotanto sisältää Heiskanen mukaan vastaavaa "viettimysviritystä". Kun se kiedotaan tiettyjen ohjelmatyyppien "kaapuun", "pakataan" ja "leimataan", se auttaa katsojia löytämään hahmot, jotka avaavat skoopin kentän virityksen. Heiskanen täydentää ohjelmiin sisältyvän myös elementtejä, jotka "sekoittavat" tai "liudentavat" "puhdasta" psyykkistä työtä – niin että "viettimysviritys" ei suoraan rakennu arkaisten viettielementtien varaan.

Heiskanen tulkinta tv-toiminnasta yhteiskuntaa säätelevänä "viettimyskoneena" on (tiedostamattako?) yhteydessä katselutapojen samastus-, torjunta- ja valikointikriteereihin. Sääteley on osin "oidipaalista ja paranoosta", osin "maternaalista, sisään imevää", osin disillusoivaa, osin ylevöittävää ja osin kapinaan ja kokeiluun pakottavaa. Oleellista on, että psyykinen työ nähdään

analogisena menneisyyden, erityisesti lapsuudessa muotoutuneiden, vanhempiin (äitiin!) liittyvien viettimysurautumien kanssa. Siis ei ihme, että televisioon kohdistuu niin paljon suojele- ja sensuuridiskursseja! Keskiluokkaisen puritaanisuuden leimaamassa tarkastelutavassa TV on "keskiluokalle jotain jota pitää hallita, yläluokka katsoo sen hallitsevansa, rahvas ei välitä, hallitseeko se sitä vai ei ..." Mutta miten valintakriteerit integroituvat julkiseen tv-diskurssiin, joka koodaa angstiäisesti tietyt ohjelmat "huonoiksi" oikeuttaen niitä ja niiden katsomista pilkkaavan asenteen? Naiset nähdään TV:n katselua kontrolloivina, mutta kaukosäädin on valkoisen keskiluokan miehen kädessä (ks. HS 30.7.1989: Elämäntapatutkimus suosittelee mutkatonta suomalaisia tv-draamaa).

Heiskanen pyrki psykiatrisessa ohjelmassaan diagnostiikkaan seuraavan anamneesin avulla: "Tutkittavien henkilöiden "otos" on valittava sekä psyykkisin perustein että ilmaisutavan perusteella (...) Aineistojen on yllettävä elämäkertatiedoista persoonallisuustiestien kautta henkilöiden omakohtaisiin katsojareaktioihin ja ohjelmakuvauksiin". Lopuksi hän kuitenkin kysyy aiheellisesti, tarvitseeko katsojaa parantaa, jos hoito särkee autonomisen katsomisen ilon. Vastaus luottaa siihen, että tv-toiminnan psykoanalyttinen tutkimus edesauttaa "vastatransferenssisuhteen" muodostumista paljastamalla TV:n kentän kontrollin moninaisuutta. Heiskanen edellyttää, että ohjelmantekijöiden on kyettävä käyttämään "vastatransferenssitetietoa saavuttaakseen transferenssin omien töittensä kanssa". Kohtuuton vai katteen vaatimus? Ei kai, ovathan mainostajat sen jo kauan taitaneet ja Japanissa mainosvideoiden taide on jo tietävästi suosiossa ylittänytkin muun videotuotetarjonnan.

Erik Allartdin järkevälle epilogiartikkelille olisi suositeltavaa prologin aseman. Mutta onko liikaa vaadittu, että YLE:n seuraavakaan viestintäkulttuurinen kirja tulkitseisi – moralisoimatta enää teollisen modernismin käsittein – niitä lukuisia koodi- ja merkitysjärjestelmiä, jotka kehittyvät vastaamaan jokaista makusuuntausta globaalisti yli kansallisten rajojen. Onhan Yleisradio itse kansallisena valistusprojektina yhtenäistävän sivilisaation väline.

Onko siis postmoderni kulttuuripääoman omaksunta hoitokeino, joka tekee "huonon katselun" tekosyyt ja myös diagnoosit tarpeettomiksi. "Et enää katso TV:ta, TV katsoo Sinua".

Pirkkoliisa Ahponen